

Els kurds:

Un poble, quatre estats

Jordi Tejel Gorgas

Jordi Tejel Gorgas (Viladecans, el Baix Llobregat, 1971) és professor d'Història Internacional a l'Institut de hautes études internationales et du développement (IHEID) de Ginebra. Ha publicat nombrosos articles en revistes especialitzades i diversos llibres sobre la història contemporània dels kurds i del Kurdistan, entre els quals *Els kurds, a l'ombra de la història* (1999), *Le mouvement kurde en exil. Continuités et discontinuités du nationalisme kurde sous le mandat français en Syrie et au Liban (1925-1946)* (2007), *Syria's Kurds: History, Politics and Society* (2009) i *La question kurde: passé et présent* (2014). És també co-autor dels llibres *Kurdistan, el complot del silenci* (amb Albert Mongay, 2002), *Irak. Chronique d'un chaos annoncé* (amb Robert Belot, 2006) i *Writing the History of Iraq: Historiographical and Political Challenges* (amb Peter Sluglett, Riccardo Bocco, Hamit Bozarslan, 2012).

Els kurds:

Un poble, quatre estats

Jordi Tejel Gorgas

2

Més de noranta anys després de la divisió oficial del Kurdistan en quatre estats, la intervenció nord-americana a l'Iraq del 2003 i la «primavera àrab» iniciada el 2011 han tornat a posar sobre la taula la qüestió dels drets nacionals dels kurds.

Durant l'edat mitjana, el Kurdistan estava format per un gran nombre de principats d'estructura feudal, governats per dinasties hereditàries als territoris limítrofs dels imperis persa i otomà. A partir del segle XV, el territori dels kurds va ser l'escenari d'una intensa lluita entre perses i otomans. La victòria del sultà turc Selim I (1465-1520), amb l'ajut de bona part dels prínceps o emirs kurds, sobre el xa Ismail I de Pèrsia (1487-1524) a la batalla de Txaldiran (1514), va servir perquè els kurds veiessin reconeguda la seva autonomia en els territoris sota domini otomà. El posterior tractat de pau entre

otomans i perses de 1639 significà, de fet, la creació de la primera frontera divisòria del Kurdistan, deixant bona part d'aquest territori sota la influència dels otomans. L'organització del Kurdistan en diversos principats fou respectada fins a principis del segle XIX. A partir d'aquest moment, els prínceps kurds aniran perdent la seva autonomia sota els dos imperis, fet que provocarà les primeres revoltes kurdes contra els respectius governs centrals.

L'ocupació aliada de Turquia, un cop acabada la Primera Guerra mundial, precipità la desintegració de l'Imperi Otomà creant les condicions favorables perquè les nacions de l'Orient Mitjà accedissin a l'autodeterminació. De fet, però, el 1916 els aliats ja havien decidit el repartiment del territori de l'Imperi otomà, en cas de victòria, gràcies a l'acord secret Sykes-Picot, que assignava a cada potència una zona d'influència. Les grans línies d'aquesta divisió van ser repeses a la conferència de San Remo i serviren de base pel futur Tractat de Sèvres.

Els orígens de la « qüestió kurda »

Finalment, els articles 62-64 del Tractat de Sèvres, signat l'agost del 1920, contemplaven la possibilitat de crear un Estat kurd. Tanmateix, el territori concedit només englobava una tercera part del territori reivindicat pels

comitès nacionalistes kurds, especialment actius a Istanbul. Els interessos de les grans potències s'imposaren altre cop a les reivindicacions territorials kurdes. Així, França havia aconseguit que la zona kurda de Síria fos deixada de banda a causa de certs « interessos particulars »: és a dir, la « protecció » de les minories cristianes del Pròxim Orient i dels llaços comercials amb ciutats com Beirut. D'altra banda, els Estats Units havien pressionat per aconseguir la creació d'un Estat armeni ampli, el qual inclouria regions majoritàriament kurdes. Finalment, els britànics havien aconseguit controlar de facto el Kurdistan iraquiana des del 1918, tot esperant una decisió definitiva de la Societat de Nacions sobre l'estatus final d'aquest territori.

La revolta del militar turc Mustafà Kemal (1881-1938) contra els aliats, afegit a la desunió de les tribus kurdes, provocà la fi de l'aspiració kurda a un estat propi. Després de la seva victòria militar, Kemal imposà la renegociació del tractat de Sèvres. El nou document signat a Lausana el 1923 concedia a Turquia els territoris del que havia de ser el nou Estat kurd i el territori cedit a Armènia. El nou règim d'Ankara, però, també pretenia la inclusió dins de les fronteres turques del *wilaya* (província) de Mossul. El Consell de la Societat de Nacions decidí, aleshores, d'enviar una comissió internacional al nord de l'Iraq, el 1925.

La comissió aconsellà la inclusió de la *wilaya* de Mossul a l'Iraq, a condició que la Gran Bretanya assegurés els drets culturals dels kurds al nord del país. D'aquesta manera, a partir de 1926, el Kurdistan quedà dividit entre quatre estats: Turquia, Síria, l'Iran i l'Iraq. Aquests adoptaren mesures polítiques diferents sobre la població kurda, encara que sovint tindrien un punt en comú: evitar la unió dels kurds.

Les reivindicacions del moviment nacional kurd –drets culturals, desenvolupament econòmic de les regions kurdes, independència, autonomia administrativa i, des de les últimes dècades, federalisme– han anat variant també en funció de l'època i de l'estat on viuen. Tot i així, la naturalesa transfronterera de la qüestió kurda comporta un efecte de contagi que s'ha anat repetint al llarg del segle XX i que, de fet, continua repetint-se en l'actualitat.

Turquia: de la negació al reconeixement del poble kurd

El Tractat de Lausana (1923) va significar una gran victòria per a Turquia. La jove República va ser reconeguda oficialment pels països occidentals i Mustafà Kemal es va poder consagrar al seu principal objectiu: aconseguir la unitat « nacional » de Turquia. A partir de 1924, es van prohibir l'ús de la llengua kurda, les escoles, les associacions i publicacions kurdes, així com les confraries religioses, profundament arrelades al Kurdistan. Després de l'abolició del califat, el qual representava un fort lligam religiós entre els dos pobles, la ruptura entre els turcs i els kurds es consumà.

La reacció kurda es manifestà en forma de resistència armada entre 1925 i 1937. La resposta del govern central fou de gran violència, incloent-hi l'ús de l'aviació, desplaçament forçat de milers de kurds, destrucció de collites i la sedentarització forçada de les tribus nòmades. Malgrat alguns intents de resistència cultural i política, caldrà esperar als anys seixanta perquè es produeixi un autèntic ressorgiment del sentiment nacional kurd de la mà d'intel.lectuals i estudiants kurds.

De tots els cops d'Estat esdevinguts a Turquia, el de 1980, encapçalat pel general Kenan Evren és el que tingué més repercussions per als kurds. La intervenció de l'exèrcit al Kurdistan s'intensificà amb el trasllat a aquesta regió de milers de soldats. Milers d'intel.lectuals i militants kurds van ser

empresonats i torturats. Enmig d'aquestes circumstàncies dramàtiques, el Partit dels Treballadors del Kurdistan (PKK), formació creada el 1978, passà a la lluita armada el 1984, amb l'objectiu d'aconseguir la independència del Kurdistan turc i la unificació de totes les àrees kurdes de l'Orient Mitjà. L'espiral de violència entre l'aparell militar turc i

la guerrilla del PKK provocà una profunda transformació del país. L'aparell militar turc portà a terme una autèntica política de "terra cremada" al Kurdistan. Entre 1984 i 1999, més de cinc milions de kurds hagueren d'abandonar les seves terres; el conflicte causà més de 30.000 víctimes, la destrucció d'uns 3.000 pobles, centenars de desapareguts i el govern d'Ankara malbaratà bilions de dòlars en armament per intentar acabar amb la guerrilla.

Tanmateix, l'èxit d'algunes accions de la guerrilla i la repressió brutal del govern van ajudar el PKK a guanyar una certa popularitat entre els kurds. La « intifada kurda », arreu d'Europa i l'Orient Mitjà, per protestar el 1999 contra la detenció del líder del PKK, d'Abdullah Öcalan, demostrà que la lluita de la guerrilla s'havia convertit en un fort símbol de resistència del nacionalisme kurd arreu.

El 2006, des de la presó d'Imrali, Öcalan ordenà la fi dels combats, la retirada de la guerrilla de Turquia i el lliurament d'alguns dirigents del PKK a les autoritats turques com a signe de "bona voluntat". Des de llavors, els dirigents del PKK refugiats a l'Iraq es mantenen a l'espera de l'actitud del govern turc respecte el futur d'Abdullah Öcalan.

El govern turc, per la seva banda, manté una actitud ambigua respecte la « qüestió kurda ». Per primera vegada en la història de Turquia, el govern va obrir un debat públic sobre la qüestió intentant implicar l'oposició parlamentària, però també la societat civil, intel·lectuals i, fins i tot, l'aparell militar. La "iniciativa democràtica", llançada el 2009, pretenia canviar de dalt a baix el sistema turc introduint-hi canvis legals importants. Tanmateix, el gir autoritari del govern de l'Adalet ve Kalkinma Partisi (AKP) des del 2010 i la manca de concreció de mesures per acabar amb el conflicte armat amb el PKK susciten molt dubtes sobre els veritables objectius de l'actual president turc, Recep Tayyip Erdogan.

6

L'Iran, el canvi que no arriba

L'arribada al poder de la dinastia Pahlavi (1925) va obrir una nova etapa política a l'Iran. A imatge de Mustafà Kemal, fundador de la República turca, Reza Khan va impulsar una política de centralització administrativa i d'assimilació de les minories. Tots els trets de la cultura tradicional kurda (llengua, vestits, música, literatura...) van ser prohibits. Al mateix temps, el govern de Teheran va reforçar la divisió del Kurdistan iranià en tres províncies: l'Azerbaidjan occidental, el Kordestan i Kermanxah.

La fragilitat del govern iranià, al final de la Segona Guerra Mundial, va permetre als nacionalistes kurds del Partit Democràtic del Kurdistan d'Iran

(PDKI) de declarar la república de Mahabad. L'experiència d'autonomia kurda es degué, en bona part, a l'ocupació britànico-soviètica de l'Iran entre el 1941 i 1946, per prevenir qualsevol amenaça per part del règim germanòfil del xa Reza. Mentre que els britànics van ocupar el sud, els soviètics van passar a controlar el nord-oest de l'Iran.

Entre les dues zones d'ocupació va quedar un territori de ningú, on el buit de poder va fer possible que durant poc més d'onze mesos, els kurds poguessin desenvolupar, amb un suport limitat de la URSS, les estructures pròpies d'un estat al voltant de la ciutat de Mahabad. Víctima del repartiment del món en zones d'influència entre els Estats Units, la Gran Bretanya i la Unió Soviètica, la república de Mahabad no fou més que una breu il·lusió.

Entre 1968 i 1969, el PDKI llançà una nova insurrecció armada contra el règim del xa. Deu anys més tard, el PDKI participava activament en el seu enderrocament. Les promeses del líder de la revolució islàmica xiïta, l'aiatol·là Khomeini, de respectar una certa autonomia cultural i administrativa a les regions kurdes, portaren el PDKI a obrir negociacions oficials amb Teheran i a prestar suport al nou règim. Però les relacions es trencaren de seguida i Khomeini declarà la « guerra santa » contra els « fills de Satan ».

Entre 1980 i 1983, el PDKI va mantenir una guerra oberta contra el règim islamista i va aconseguir un ampli control del Kurdistan iranià. Amb el pas del temps, però, les forces kurdes es van anar retirant de les ciutats cap a les muntanyes, mentre que les unitats del règim van anar recuperant el control del territori. Afeblit per vuit anys de guerra contra l'Iraq, el govern iranià acceptà, però, d'obrir negociacions amb els autonomistes kurds, el 1988. Malgrat el to conciliador i moderat del PDKI, el 1989, la figura històrica del PDKI, A. R. Ghassemlou, va ser assassinat a Viena mentre es disposava a negociar amb una delegació iraniana. Tres anys més tard, els serveis secrets atemptaven contra el secretari general de l'organització, Sadeg Sharafkandi, a Berlín. Amb aquests actes, quedava clar

que els islamistes només acceptarien acordar alguns drets culturals als kurds, però mai una autonomia política.

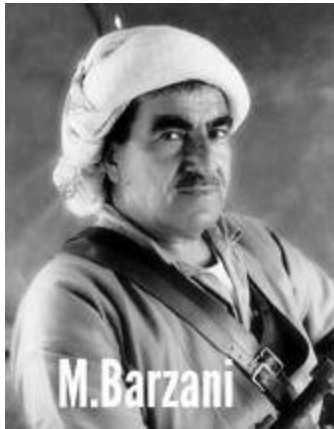
El reformista Mohammad Khatami aconseguí al Kurdistan iranià el 70% dels vots a les eleccions presidencials del 1997 gràcies a les promeses d'afavorir el pluralisme polític i les inversions públiques en una regió tradicionalment marginada per Teheran. Malgrat la victòria dels reformistes i el nomenament d'un governador d'origen kurd a Sanandaj, província del Kordestan, el govern iranià és víctima de les seves pròpies contradiccions internes. Si bé l'ensenyament del kurd a la Universitat de Sanandaj ha esdevingut una realitat, la demanda d'una major autonomia administrativa continua sent mal vista per Teheran.

Si bé el PDKI sembla neutralitzat pel règim iranià, la detenció d'Abdullah Öcalan i les posteriors manifestacions de solidaritat amb el líder del PKK a ciutats kurdes de l'Iran o a la mateixa capital, Teheran, demostraren que la qüestió kurda és un problema transfronterer i transnacional. La gravetat de la mobilització al Kurdistan iranià obligà les autoritats a desplagar efectius antiavalots en nombroses poblacions per evitar l'esclat d'una nova revolta.

Des de llavors, diversos episodis d'aldarulls a les principals ciutats kurdes s'han anat repetint a l'Iran, sense posar, però, en perill l'estabilitat d'un règim amb el qual els Estats Units i la Unió Europea no volen trencar completament els lligams diplomàtics. Ja sigui sobre el control de la producció d'energia nuclear o sobre la crisi siriana, Teheran és una peça cabdal en l'estabilitat de l'Orient Mitjà.

De l'autonomia al federalisme

El juny del 1930, un tractat anglo-iraquíà posà fi al règim de mandat i consagrà la independència nominal de la monarquia, sense fer cap referència a l'existència dels kurds en els seu interior. Com a conseqüència d'aquest canvi, dues revoltes esclataren al Kurdistan el 1931: a Sulaymaniyya, sota la direcció del xeic Mahmud, i a Barzan, sota el lideratge del també xeic Ahmed de Barzan. Ambdues revoltes seran, però, reprimides per l'exèrcit britànic.

El 1943 Mustafà Barzani, germà del xeic Ahmed de Barzan, inicià una nova rebel·lió. El 1945, la RAF britànica obligà Barzani a replegar-se i a refugiar-se al Kurdistan iranià, abans de retirar-se a la Unió Soviètica. Mentrestant, els representants de totes les organitzacions kurdes convocaren el primer congrès del Partit Democràtic del Kurdistan (PDK) d'Iraq a Bagdad. El programa del nou partit kurd passà a reivindicar l'autonomia per al Kurdistan iraquiana, així com algunes reivindicacions de tipus social.

El 1958, el general Abd al-Karim Qassim enderrocà la monarquia i proclamà la República iraquiana. Qassim rebé el suport de tota l'oposició iraquiana, incloent-hi el PDK. La Constitució provisional proclamada per Qassim garantia per primera vegada els "drets nacionals" del poble kurd en el si de l'entitat iraquiana. Qassim, però, es mostrà ràpidament com un dictador amb mà de ferro. A partir del setembre del 1961, l'aviació iraquiana bombardejà diversos punts del Kurdistan. Començava així un llarg període de guerra, puntuat per treves més o menys llargues, que s'estendrà durant pràcticament catorze anys. Els objectius del moviment kurd es mantingueren relativament moderats: autonomia per al Kurdistan, democràcia per a l'Iraq.

El 17 de juliol del 1968, el partit Baas protagonitzà un cop d'estat gràcies al qual Ahmad Hassan al-Bakr esdevingué president i Saddam Hussein vicepresident. Tot i això, envià un emissari per negociar secretament amb el general Barzani. Les negociacions concloueren amb l'anomenat « Acord de l'11 de març » entre les dues parts. Aquest text preveia, entre altres punts, la proclamació d'un estatut d'autonomia per a les regions de majoria kurda després d'un període de transició, però sense mencionar en cap moment dos punts essencials de l'acord: la limitació del període de transició i el censament de la població de Kirkuk abans de l'11 de març del 1971, a fi i efecte de decidir, via referèndum, la seva inclusió en la regió autònoma.

Finalment, el govern de Bagdad anuncià unilateralment la llei d'autonomia per al Kurdistan, el març de 1974. Barzani, confiant en el suport dels EUA, rebutjà el text del 1974, negant tota autoritat als organismes previstos per aquesta llei.

La majoria del PDK seguí al seu líder, cosa que significà el retorn de la lluita de guerrilles a les muntanyes. Una guerra que s'hauria pogut eternitzar sinó hagués estat per l'adveniment de dos fets inesperats. En primer lloc, la traïció dels EUA a Barzani i, en segon lloc, la reconciliació de l'Iraq i l'Iran el març de 1975. Des de 1961, els kurds d'Iraq s'havien beneficiat de l'ajut material de l'Iran i havien trobat refugi al sòl iranià. Tanmateix, el 6 de març de 1975 a la Conferència de l'OPEP a Alger, el xa de l'Iran, Mohammad Reza Pahlavi, i Saddam Hussein es reunien per mirar de llimar les diferències entre els dos països i alhora dur endavant una política conjunta contra el moviment nacional kurd.

El 8 de març del mateix any, el govern iraquetà proclamà l'amnistia general per tots els guerrillers kurds. Aquests havien d'escollir entre quedar-se definitivament a l'Iran o acceptar l'amnistia drecatada per Bagdad. Davant d'aquest impàs, Jalal Talabani decidí fundar un partit « progressista » i lluitar pel lideratge de la resistència kurda. El resultat d'aquesta competència política fou el principi dels enfrontaments armats entre el PDK i la formació de Talabani, la Unió Patriòtica del Kurdistan (UPK). Un conflicte que avui dia encara és latent.

10

Paral·lelament, els anys vuitanta van ser testimonis d'un dels episodis més importants de destrucció de la societat kurda a l'Iraq: la campanya *Anfal*, amb la destrucció de milers de pobles, collites i escoles a la regió kurda. D'aquest capítol de destrucció, potser la fase més coneguda per l'opinió pública occidental és el bombardeig de la ciutat de Halabja, on més de 5.000 civils van morir sota els efectes de les armes químiques utilitzades pel règim iraquetà.

Paradoxalment, la invasió per Saddam Hussein de Kuwait, el 1990, posà els kurds davant d'un dilema. Mentre que alguns dirigents eren partidaris d'arribar a un acord amb el règim iraquità, d'altres pensaven que no es podia confiar en

Saddam Hussein. Finalment, la revolta kurda, encoratjada pels EUA, començà la primavera del 1991. La victòria kurda fou, però, molt breu. La coalició internacional encapçalada pels Estats Units, deixà d'atacar les forces iraquianes per por de provocar la desintegració de l'Estat iraquità. Per la seva banda, Turquia pressionà els nord-americans perquè evitessin la creació d'un

Estat kurd que pogués estendre's també al Kurdistan turc. Kirkuk tornava a les mans de les tropes iraquianes i, un dia després, desenes de milers de kurds fugien cap a Turquia i l'Iran.

Forçat per una opinió pública mundial escandalitzada pel sofriment de la població kurda, el Consell de Seguretat de les Nacions Unides aprovà la resolució 688 permetent la ingerència humanitària al nord de l'Iraq. El govern britànic proposà la creació d'un enclavament kurd autònom sota la protecció internacional. Debilitat per les conseqüències de la guerra del Golf, Saddam Hussein perdé el control de bona part del Kurdistan iraquità. Conscients de l'oportunitat històrica, els kurds convocaren eleccions lliures el 1992. Gràcies a l'obtenció de la majoria dels vots, el PDK i la UPK es van repartir el control del Parlament situat a Arbil, deixant cinc escons per la minoria assíria.

Malgrat diversos conflictes entre el PDK i la UPK, l'autonomia kurda s'ha anat consolidant. El control d'una part del petroli del nord del país ha permès als kurds de crear estructures d'Estat. L'embranchida final al federalisme kurd arribà amb una nova intervenció nord-americana a l'Iraq. La invasió de l'Iraq el 2003 i la posterior fi del règim baasista obriren les portes a l'establiment d'un sistema federal, gràcies a la Constitució de 2005. Tot i els conflictes recurrents entre els kurds i el govern de Bagdad sobre qüestions com el pressupost i el referèndum sobre el futur de Kirkuk, el federalisme iraquità és vist com un model a la resta de les regions kurdes. Així, des del 2003, tots els

moviments kurds d'Iran, de Síria i de Turquia han avançat, de manera més o menys explícita, reivindicacions de tall federalista. Entre 1992 i 2003, l'esfera kurda s'ha anat eixemplant de tal manera que, avui dia, els kurds han deixat de ser un poble oblidat per a passar a ser una peça central en la transformació de l'Orient Mitjà.

El despertar del Kurdistan siria

Els kurds de Síria viuen en comunitats compactes a les regions de Jazira (a l'extrem nord-oriental del país), Ayn al-Arab (Kobane, en kurd) i Kurd Dagħ (al nord d'Alep). Sense grans jaciments de petroli, ni de gran importància geoestratègica a partir dels anys 1930, els enclavaments kurds de Síria no han atret l'atenció internacional. Sota la llarga dominació otomana, les relacions entre els pobles àrab i kurd van ser bones. Síria va esdevenir veritablement independent després de la retirada de les tropes franceses el 1946. L'augment de la tensió al món àrab, a causa del conflicte àraboisraelià, va fer que el nacionalisme siria prengués un caràcter cada cop menys tolerant amb les minories ètniques com els armenis o els kurds. Tot i això, les organitzacions polítiques kurdes han privilegiat, tradicionalment, l'entesa amb els àrabs i no han formulat reivindicacions independentistes.

12

Tanmateix, els kurds de Síria han fornit un bon nombre de militants i guerrillers als moviments kurds d'Iraq (revolta de Mustafà Barzani, 1961-1970) i de Turquia (moviment liderat pel PKK, 1984-1999), aquest últim instal·lat a Síria gràcies a una aliança estratègica contra l'enemic comú: Turquia. Les relacions estretes entre els kurds de Síria, Turquia i la regió de Barzan a

l'Iraq, s'expliquen per diversos factors. D'una banda, les fronteres creades als anys vint van dividir tribus, poblacions, confraries religioses i, fins i tot, famílies. Malgrat les fronteres, els kurds mai no han renunciat a mantenir els lligams locals. D'altra banda, la consolidació del nacionalisme kurd a Turquia i a l'Iraq ha donat un ímpetu a les reivindicacions kurdes a Síria també.

El primer avís per al règim sirianà arribà el 2004, amb una explosió de violència sense precedents al nord de Síria, on viu concentrada la població kurda. Totes les ciutats kurdes del nord del país, així com els barris kurds de Damasc i Alep, van ser testimonis d'importants manifestacions i actes de rebel·lió contra el règim en el que va passar a ser conegut com la « revolta de Qamixli ». Els esdeveniments de 2011, a tota la regió oriental, han donat una nova oportunitat als kurds sirians per a demostrar la seva capacitat de mobilització. Una capacitat que s'ha vist, tanmateix, afeblida per les divisions tradicionals entre els diversos partits kurds en aquest país, entre partidaris del PDK de Barzani i els partidaris del PKK d'Öcalan. Malgrat això, totes les parts sirianes implicades en el conflicte actual reconeixen que, en el futur, els kurds sirians hauran de deixar de ser considerats com a ciutadans de segona classe.

Cap a una « primavera kurda »?

La majoria d'observadors occidentals, investigadors i periodistes, afirmen que l'hora del kurds ha arribat. Després de dècades de repressió i de sofriment, els perdedors del Tractat de Lausana de 1923 estarien a punt de venjar-se del passat i aconseguir realitzar el somni antic d'un Kurdistan independent.¹

13

El cert és que l'espai kurd a l'Orient Mitjà s'ha vist transformat, els darrers vint anys, com a conseqüència de tres esdeveniments majors. En primer lloc, la Guerra del Golf de 1991 i la retirada de les tropes iraquianes d'una part de la regió kurda van obrir les portes a la creació d'un territori, *de facto*, autònom respecte Bagdad. Una « zona grisa », des del punt de vista del dret internacional que, tanmateix, s'ha « normalitzat » després que l'Iraq es convertís en un Estat federal gràcies a la segona intervenció americana el 2003. Finalment, tot i que marginal durant molt de temps, la qüestió kurda a Síria s'ha vist propulsada al davant a causa de l'evolució de la revolta siriana iniciada al març 2011. Així, el 19 de juliol 2012, Baixar al-Assad va decidir retirar parcialment les seves tropes del Nord sirianà contribuint d'aquesta manera a l'aparició d'una segona autonomia kurda *de facto* que, en tres anys, ha aconseguit institucionalitzar-se i garantir la seva durabilitat en un context de violència inaudita.

¹ « This Could Be the Birth of an Independent Kurdish state », David Hirst, *The Guardian*, 9 de gener del 2013: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/jan/09/birth-kurdish-state-ottoman-syria-arab-spring>

En dues dècades, hem pogut assistir a la formació de dues entitats kurdes que han confirmat, si encara era necessari, la crisi de l'Estat westfalià a l'Orient Mitjà. Darrera aquesta evolució *a priori* similar s'amaguen, però, realitats locals ben diferents. En primer lloc, l'estatus d'ambdues entitats són diferents. La Constitució iraquiana del 2005 defineix l'Iraq com un Estat federal i reconeix el Kurdistan iraquianà com un territori autònom dotat d'importants prerrogatives en matèria d'ensenyament o de seguretat interna. En segon lloc, la seva legitimitat internacional divergeix. Així, el Govern regional del Kurdistan (GRK) és reconegut com un actor « iraquianà » i regional alhora. El seu president, Massud Barzani, és rebut a la majoria de capitals orientals i occidentals gairebé com el cap d'un estat independent, mentre que la seva capital, Erbil, acull un bon nombre de consulats del món sencer.

14

En canvi, els tres « cantons » kurds dominats pel Partit de la Unió Democràtica (PYD), organització afiliada al Partit dels Treballadors del Kurdistan (PKK) de Turquia, constitueixen una nova zona grisa a l'Orient Mitjà. Cap estat no ha reconegut el valor legal d'aquestes « zones alliberades » guiades segons el nou eslògan del PKK:

l'« autonomia democràtica ». Excepte els estats pàries de la regió (Síria i l'Iran) o en fase de fragmentació (Iraq), cap govern no manté relacions « diplomàtiques » amb els « ministres d'Afers estrangers » dels cantons controlats per una organització considerada terrorista com és el cas del PKK. A més d'aquestes diferències importants, els reptes per al moviment kurd són immensos.

Els límits de l'autonomia del Kurdistan iraquità

La fi del règim de Saddam Hussein l'abril del 2003 contribueix a la consolidació de l'autonomia del Kurdistan iraquità dins el « nou Iraq », definit per la Constitució del 2005 com un Estat federal. En teoria, el federalisme permet a les regions de beneficiar-se, alhora, d'una certa autonomia i de la redistribució equitable de recursos de la part del govern central. A més, el federalisme està considerat, per alguns experts, com un sistema d'organització territorial i polític que permet a països amb grups ètnics i/o religiosos en conflicte, d'assegurar llur durabilitat, tot cedint competències a diverses entitats regionals. Pels crítics del federalisme, però, la descentralització del poder és el primer pas cap a la separació de les regions beneficiàries d'aquests « privilegis ». En realitat, l'anàlisi de diversos models i exemples d'Estats amb una estructura federal no permet de treure conclusions en un sentit o en l'altre. Altrament dit, el federalisme no és ni la solució a tots els problemes, ni la causa de la fi dels Estats. El punt central al voltant d'aquest debat és observar el grau de compliment dels acords previstos, així com la lectura que els uns i els altres en fan.

15

Actualment, el principal punt de discòrdia, a més de l'estatus final dels « territoris disputats » com Kirkuk, continua essent l'explotació dels recursos naturals del Kurdistan (gas i petroli). Segons la Constitució del 2005, la part del pressupost iraquità que pertoca al Kurdistan, essencialment obtingut gràcies a la renda petrolera, és del 17%. En realitat, però, el govern de Bagdad transfereix cada any menys del 17% al GRK el qual ha fet créixer de manera espectacular les seves despeses des del 2005, invertint en diversos megaprojectes, així com desenvolupant de manera

exagerada el sector públic. Així, el GRK no podria mantenir el seu nivell de despeses sense rebre més recursos de la part de Bagdad o, alternativament, sense tenir accés a noves fonts d'autofinançament. És en aquest context que cal entendre l'acostament espectacular del GRK amb Turquia durant els darrers anys. Així, per exemple, el gener del 2014 el primer oleoducte turco-kurd va entrar en funcionament, els beneficis del qual en teoria escapen al control de Bagdad.

Les oportunitats que s'ofereixen als kurds, des dels anys 2000, no poden fer-nos oblidar dos grans reptes. D'una banda, la crisi siriana ha tornat a obrir la via a aliances entre certs grups kurds amb estats, *a priori*, contraris a les aspiracions nacionals kurdes. Mentre que el PDK de Massud Barzani ha esdevingut un soci fiable de Turquia, el PYD s'ha acostat al règim de Damasc ajudant-lo a fer front als avanços dels rebels siris. A canvi, el PYD ha obtingut « carta blanca » per controlar, en solitari, les regions kurdes. A més, el PYD ha rebut ajut logístic de l'Iran per compensar el suport ofert per Turquia a l'oposició siriana.

Per la seva part, la Unió Patriòtica del Kurdistan (UPK) i el jove partit Gorran (« Canvi »), sota influència iraniana i oposat a l'hegemonia política del PDK en aquesta regió, han vist en la crisi siriana una oportunitat per a criticar la política « exterior » de Massud Barzani, i per a donar suport al PYD. El moviment kurd es retroba, en definitiva, emmig de picabaralles internes i d'aliances regionals que recorden el context dels anys 1980, minvant tota perspectiva d'una entesa intra-kurda, malgrat el context favorable a la consecució de les aspiracions històriques cap a l'establiment d'un Estat kurd.

D'altra banda, l'evolució dels afrontaments, entre els peixmergues o combatents kurds del GRK i les milícies de l'EIL, ha posat en evidència les febleses dels primers. En efecte, la represa del control per part dels peixmergues de la regió de Shengal el 5 d'agost del 2014, per exemple, ha estat possible gràcies al suport logístic de les forces aèries nord-americanes i iraquianes. A més, la cooperació econòmica de Turquia roman indispensable per a la sobrevivència del GRK el qual necessita Ankara per vendre el petroli « kurd » el qual ha de servir per a pagar una guerra que s'anuncia costosa en termes humans (víctimes i refugiats) i materials.

L'« autonomia democràtica », mites i realitat

Gràcies a la llarga experiència d'organització a Turquia, Líban i Síria envoltada d'una disciplina de ferro, d'una banda, i a l'existència d'un líder carismàtic com Abdul.là Öcalan, d'altra banda, el PKK-PYD era ja abans del 2011 el partit kurd de masses més important de Síria. Tradicionalment dividits i partidaris de la lluita pacífica, els altres partits kurds sirians no van poder evitar que el PYD, amb la complicitat del règim de Baixar al-Assad, aconseguís el control polític, social i militar de les regions kurdes.

17

Des del 2012, el PYD ha creat escoles kurdes on a més d'ensenyar-se la llengua kurda, la ideologia del PKK i la història kurda, des del punt de vista d'aquesta organització, aquestes formen part del nou currículum per als nens i nenes del nord del país. En paral.lel, diversos centres culturals per a dones i joves han estat oberts on els principis de l'autonomia democràtica també son difosos. Després de passar per diverses etapes ideològiques (marxisme-leninisme, estalinisme, socialisme), el PKK-PYD defensa ara la necessitat de fundar una « societat democràtica (sense Estat) », ecològica i sense discriminacions respecte el sexe, la religió i la llengua.

Aquests principis, d'inspiració anarquista, s'adapten bé al context polític i militar de Síria: l'estat central ha gairebé desaparegut de les regions kurdes a l'excepció dels serveis secrets, i els tres enclavaments kurds es troben geogràficament separats entre ells per zones de població majoritàriament àrab.

L'organització en petits « governs locals » pren, doncs, tot el seu sentit davant el caos que viu el país des del 2011. Tanmateix, la teòrica « democràcia » impulsada pel PKK-PYD no és ben bé real.

A més de lluitar contra diversos grups opositors sirians, el PYD també va col·laborar amb el règim de Damasc a l'hora de reprimir les manifestacions organitzades per comitès kurds de solidaritat amb els opositors sirians entre 2011 i 2012. El PYD va passar a crear les seves pròpies milícies armades (Unitats de Defensa del Poble, YPG) i forces de seguretat *Asayish*, ben abans que les regions kurdes fossin amenaçades per l'Estat Islàmic, amb l'objectiu de no permetre a cap altre grup polític o social (kurd o àrab) d'oposar-se a la línia seguida pel PYD. Les manifestacions, reunions dels altres grups són sistemàticament prohibides; diversos líders han estat empresonats i segrestats; desenes de manifestants han estat atacats i alguns opositors han estat assassinats en « estranyes circumstàncies ».²

La deriva autoritària del PYD ha portat els diversos grups, mobilitzats el 2011 a favor d'un canvi del règim i de la democratització de Síria, a canviar de registre i a dur a terme únicament accions « apolítiques » que no puguin aixecar els recels dels *Asayish*. D'aquesta manera, la societat civil kurda no afiliada al PYD organitza seminaris sobre temes diversos com els drets humans o la cultura kurda. Altres grups prefereixen donar assistència als milers de refugiats àrabs que han arribat al nord de Síria fugint de les

² Els abusos contra els drets humans a les regions kurdes de Síria poden ser seguits gràcies a les informacions proporcionades per l'ONG Kurdwatch : <http://www.kurdwatch.org/?cid=1&z=en>

conseqüències de la guerra. En d'altres casos, com al Centre Zelal a Derbessiya, joves activistes han creat una estació de ràdio independent on poder formar-se com a periodistes i on músics locals poden fer-se conèixer.

Tot i aquestes dificultats, l'ofensiva militar de l'Estat islàmic al nord de l'Iraq i, més tard, el setge sobre la ciutat kurda de Kobane a Síria, han conduït molts kurds a acceptar, malgrat no compartir els mètodes utilitzats pel PYD a l'encontre dels altres partits i comitès kurds, el poder del PYD, l'única força kurda capaç de fer front alhora a l'Estat Islàmic i a d'altres grups islamistes.

Cap a una guerra civil a Turquia?

Els resultats de les eleccions legislatives del 7 de juny de 2015 – en les quals Erdogan ha perdut la majoria clara i, a més, el partit prokurd Halkların Demokratik Partisi o Partit Democràtic del Poble (HDP) ha obtingut 79 diputats (més de sis milions de vots arreu del país) – si bé han truncat les esperances d'Erdogan de modificar la constitució turca a la mida de les seves ambicions polítiques, no han permès de clarificar el futur de la resolució del conflicte kurd. Ben al contrari.

19

D'una banda, el president turc Erdogan ha optat per l'estratègia de la confrontació, per mirar d'obtenir la majoria absoluta tan anhelada. Així, el govern en minoria de l'AKP ha fet tots els possibles per no arribar a una coalició amb d'altres partits i poder, segons la Constitució turca, convocar eleccions anticipades per a l'1 de novembre d'enguany. Per assegurar-se la victòria, però, Erdogan ha jugat la carta del nacionalisme turc i de la por davant del "perill terrorista" kurd. D'aquesta manera, Erdogan ha enterrat el procés de pau iniciat ara fa més de dos anys amb una campanya militar contra les bases del PKK al nord de l'Iraq, així com contra representants del partit pro-kurd HDP. Les detencions d'activistes kurds i periodistes s'han multiplicat en els darrers dos mesos. A més, el discurs xenòfob contra els kurds domina, de nou, la retòrica dels principals partits turcs i d'alguns mitjans de comunicació propers a Erdogan, amb resultats nefastos.

Des del 6 de setembre, més de 400 atacs (agressions, incendis) s'han produït a diverses ciutats del país contra ciutadans kurds (polítics o simples individus) i locals del partit HDP. Per la seva banda, davant de la represa de la lluita armada per part del PKK, diversos governadors han reestablert, en algunes províncies, l'estat d'urgència que havia perdurat durant els pitjors anys de la guerra entre el govern turc i el PKK als anys noranta. Així, per exemple, la ciutat de Cizre està aïllada de la resta del país des del 4 de setembre.³ Des de llavors, desenes de civils han estat assassinats, centenars de persones detingudes i la població civil no pot rebre subministraments bàsics com ara electricitat i aigua potable.

Per la seva banda, el PKK, enlloc d'evitar la trampa del govern de l'AKP, ha decidit també entrar de ple en la campanya de violència a gran escala. Els atacs dels guerrillers del PKK han fet desenes de morts entre la policia i l'exèrcit turc. El PKK acusa el govern turc de cooperar amb els grups islamistes que actuen a Síria contra el PYD-PKK i d'haver tancat els ulls davant l'atac terrorista contra un grup de kurds a la ciutat fronterera de Suruç el 20 de juliol, en què van morir 33 joves. Després d'aquest atac, tot i que atribuït a l'Estat Islàmic, el PKK es va apressar a declarar enterrat el procés de pau.

20

L'estratègia actual del PKK, però, també pot ser interpretada com un intent per a recuperar el lideratge del camp kurd a Turquia, perdut després dels resultats de les eleccions legislatives. Els bons resultats electorals del HDP, i per tant de l'estratègia pacífica, havien deixat el PKK en un segon pla. Diverses declaracions posteriors dels líders del PKK deixen entreveure que, efectivament, una espècie de competició dins del bloc nacionalista kurd està en marxa. Així, el PKK ha negat que l'HDP pugui parlar en nom de l'organització armada. A més, la crida del líder del HDP, Selahattin Demirtas, a una nova treva unilateral del PKK per mirar de tornar a encarrilar el procés de pau, ha estat rebutjada pel PKK.⁴ L'estratègia militar del PKK posa l'HDP en una situació incòmoda, obligat a triar entre un discurs "nacional" turc o "particularista" kurd, amb el risc de perdre el suport de sectors progressistes turcs que van votar per aquest partit a les eleccions propassades. Finalment,

³ www.youtube.com/watch?v=s1Wz4w49Kp4

⁴ « Senior PKK official rejects HDP call for unilateral ceasefire » : <http://www.basnews.com/en/news/2015/08/24/senior-pkk-official-rejects-hdp-call-for-unilateral-ceasefire/>

l'HDP és conscient que no pot establir una aliança parlamentària alternativa a l'AKP que li permeti forçar noves reformes favorables als drets dels kurds. De moment doncs, qualsevol intent d'arribar a la fi negociada de la lluita armada passa per la inclusió de l'AKP d'Erdogan en un procés que s'anuncia, tanmateix, llarg i ple d'alts i baixos.

El cicle de violència actual, tot i recordar el passat, presenta algunes diferències notables. Si als anys vuitanta i noranta, les zones rurals eren el principal escenari dels enfrontaments entre els dos bàndols, ara bona part de la violència quotidiana succeix a les ciutats petites i mitjanes del Kurdistan turc. Cizre, ciutat sotmesa al bloqueig per part de l'exèrcit, va ser dels primers centres urbans kurds a veure constituir-s'hi milícies armades lleials al PKK, el Moviment de Joves Revolucionaris Patriotes (YDG-H). Una altra diferència és que llavors els funerals pels soldats caiguts "servint el país" esdevenien moments d'unitat emocional darrere la pàtria. Des de l'inici dels enfrontaments d'enguany, però, aquests tipus d'actes es troben envoltats de capítols de tensió ja que alguns familiars aprofiten l'ocasió per encarar-se a les autoritats i acusar el govern de ser el màxim responsable del retorn de la violència a Turquia. La pregunta és, doncs, de saber si les eleccions de l'1 de novembre i els seus resultats aconseguiran tornar a portar la calma a Turquia o bé el país s'encamina inexorablement a un guerra civil.

21

Conclusió

L'espai kurd –de Síria a l'Iraq, passant per Turquia, on els ajuntaments controlats pels nacionalistes kurds han creat un veritable contra-poder polític al govern central– es troba en una fase de transició cap a noves formes d'autonomia, de contingut i fronteres canviant, avançant a ritmes diferenciats i gaudint de « legitimitats » jurídiques dispars. Tanmateix, el moviment kurd no pot controlar completament el joc. En tant que actor d'un espai « minoritari », ha de jugar amb els marcs estatals que no ha aconseguit anul·lar, així com amb dinàmiques regionals (guerra a Síria i l'Iraq, evolució de la relació turco-americana i irano-americana) que se li escapen. Així doncs, serà la conjunció entre la resposta del moviment kurd als reptes assenyalats i les dinàmiques en marxa més enllà de l'espai kurd la que determinarà el contingut i el nom finals –autonomia, independència, confederalisme– d'aquesta transició en marxa.

Bibliografia de referència

- AMIRIAN, N. (2005). *Los kurdos. Kurdistan: el país inexistente*. Flor del Viento, Barcelona.
- MARTORELL, M. (2005). *Kurdistan. Viaje al país prohibido*. Foca Ediciones, Madrid.
- MONGAY, A.; TEJEL, J. (2002). *Kurdistan, el complot del silenci*. Edicions de 1984, Barcelona.
- TEJEL, J. (1999). *Els kurds, a l'ombra de la història*. Llibres de l'Índex, Barcelona.
- (2009). *Syria's Kurds: History, Politics and Society*. Routledge, Londres.
 - (2014). *La question kurde: passé et présent*. Paris: L'Harmattan.
 - (2015). “*Au-delà de la bataille de Kobané: la société civile kurde de Syrie en sursis*”, *Moyen-Orient*, n° 26, abril-juny, p. 56-60.

